Uit Praktijk van de vrijheid, Daniel Le Bon

H O O F D S T U K III DE BEVRIJDINGSSTAPPEN

Inhoud (van dit document)

A. INLEIDING 1

B. DINGEN DIE WE MOETEN WETEN 2

LEZING 13 – De slavernij 4

LEZING 14 – Om het begrip onderdrukking beter te begrijpen 11

LEZING 15 – Om het begrip bevrijding beter te begrijpen 14

C. REALITEITEN WAAR WE ONS BEWUST VAN MOETEN WORDEN 16

LEZING 16 – De onderdrukten bewust te maken 17

LEZING 17 – De agenten van de onderdrukking bewust maken 19

LEZING 18 – Onderdrukking en aanwezigheid bij jezelf 21

D. CONCREET TE ONDERNEMEN ACTIES 27

E. BESLUIT VAN HOOFDSTUK III 31

ALGEMEEN BESLUIT 32

VERDIEPINGEN 33

A. INLEIDING

In hoofdstuk I hebben we onderzocht hoe wij ons kunnen bevrijden van de min of meer erge verstarringen die het gevolg zijn van slecht beleefde gebeurtenissen in het verleden. In hoofdstuk II hebben we gezien hoe wij onze vrijheid tot handelen bij de keuzes in het heden kunnen vergroten. Nu is het ogenblik gekomen om na te gaan wat we kunnen doen opdat onze omgeving ons in de toekomst niet meer zou hinderen, maar integendeel ons vrij handelen zou bevorderen.

Het komt er waarschijnlijk op neer dat we ons een leefwereld scheppen die de ontplooiing van onze persoonlijkheid en het “voeden” van onze personiteit bevordert, eerder dan een omgeving te moeten ondergaan die onze ontwikkeling, in de meest algemene zin, afremt of verhindert, wat toch dikwijls het geval is. Met andere woorden, hoe kunnen wij in onze omgeving structuren tot stand brengen die ons welzijn bevorderen en die ons helpen bewust en vrij te handelen in plaats van ons te verwarren of onder dwang te houden in verbanden die ons vervreemden en onderdrukken?

We zullen zien dat er hiertoe:
1. dingen zijn die we moeten weten
2. realiteiten bestaan waar we ons bewust van moeten zijn
3. concrete acties bestaan die we moeten ondernemen.

B. DINGEN DIE WE MOETEN WETEN

Vóór we doeltreffende acties kunnen ondernemen om de ons omringende structuren te wijzigen, moeten we eerst een aantal dingen begrijpen en onthouden (ten minste globaal) en er persoonlijk - intellectueel en moreel - mee instemmen.

Van meet af aan moeten we wel beseffen dat we onvermijdelijk in een aantal minder of meer onderdrukkende instellingen terecht komen, en dat deze instellingen zowel de beste als de slechtste kunnen zijn die bestaan.

Niemand ontsnapt hieraan. Zo worden we geboren in een bepaalde familiestructuur, zijn we burger van een bepaalde Staat, gebruiken we een bepaalde taal die al lang vóór ons bestond. Om te overleven hebben we ons moeten onderwerpen aan een massa gewoonten, normen en gebruiken.

Deze alomtegenwoordigheid van structuren rondom en in ons is niet alleen een universeel gegeven maar ook een absolute noodzaak. Alles wat bestaat en vooral alles wat leeft, blijkt min of meer gestructureerd. Wij zien niet in om welke reden en waartoe men dit in vraag zou kunnen stellen. Dat is trouwens het probleem niet. De levende structuren (die in onze biosfeer bestaan) zijn sociale structuren geworden bij zekere dieren, met name bij de primaten, en door de taal hebben ze bij de mens een volledig nieuwe dimensie.

Sociale structuren, althans sommige onder hen, roepen pas vragen bij ons op vanaf het ogenblik dat ze ons beletten te leven en ons te ontplooien, in plaats van dat ze ons helpen te leven en ons te ontplooien.

Inderdaad, meer dan eens hebben mensen met goede bedoelingen sociale structuren, bijvoorbeeld democratische politieke instellingen, in het leven geroepen om het algemeen welzijn te bevorderen of te verzekeren. Maar in werkelijkheid hebben deze instellingen maar al te vaak het welzijn bevorderd van de één ten koste van dat van de ander.

Sociale groepen hebben bepaalde structuren, bijvoorbeeld industrieën of handelsondernemingen, opgericht om het welzijn van hun leden expliciet te bevorderen, meestal zonder zich te bekommeren om het welzijn van de anderen of zelfs ten koste van het welzijn van de anderen. Deze uitbuiting van mensen door mensen - van de zwakste door de sterkste - lijkt zich in de geschiedenis steeds opnieuw te hebben herhaald. We moeten zelfs erkennen dat het waarschijnlijk enkel aan deze uitbuiting te

danken is dat de menselijke soort in bepaalde perioden van haar bestaan heeft overleefd. Maar dit rechtvaardigt natuurlijk niet het huidige voortbestaan van deze onderdrukking.

In de mate dat iemand zich persoonlijk in de hand neemt, dit wil zeggen dat hij de verantwoordelijkheid op zich neemt voor zijn leven, wordt hij noodzakelijkerwijs geconfronteerd met het probleem van de uitbuiting van de mens. Als vanzelfsprekend geeft hij er zich dan rekenschap van dat hij wel een onophoudelijke strijd moét aangaan als hij wil bekomen dat de instellingen zijn ontplooiing bevorderen in plaats van ze tegen te werken. Hij ziet dan langzamerhand in dat de instellingen, om zijn eigen individueel welzijn veilig te stellen, het welzijn van allen en niet alleen van zichzelf of enkele bevoorrechten, moeten bevorderen. Hij zal dan ook begrijpen dat zelfs de instellingen die tot stand worden gebracht om het algemeen welzijn te verzekeren in zich de kiemen dragen die kunnen leiden tot benauwende structuren voor hemzelf, voor sommige anderen en zelfs voor iedereen. Staatsinstellingen die in het begin de meest edelmoedige doelen nastreefden, bleken naderhand vaak gevaarlijk te zijn voor het individu. Dit geldt ook voor de familie, de school, de kerk, het werkmilieu, enz.

Met instellingen bedoelen wij niet alleen de politieke instellingen. Alles wat norm is geworden maakt er deel van uit: om te beginnen de wetten en de reglementen, maar ook de gebruiken, de opvoeding, de cultuur, de beleefdheids- en gedragsregels, de grammatica, de uitspraak, de trend op gebied van kleding en voeding, zelfs de kunstvormen, de manier waarop we gevoelens uiten en plezier maken. De aldus gevestigde normen zijn soms noodzakelijk (verkeersregels, arbeids-reglementering, organisatie van de gezondheidszorg, enz.), maar machthebbers vertonen dikwijls de neiging meer normen uit te vaardigen dan nodig is.

Sociale structuren kunnen trouwens ronduit schadelijk zijn. Als het bijvoorbeeld goed is dat een taal gestructureerd is. Taalstructuren zijn onontbeerlijk voor de communicatie en zelfs voor de individuele uitdrukking - kunnen taalregels, als zij in strengheid een zekere drempel overschrijden, echter ook de dichterlijke inspiratie in de kiem smoren of de naïeve spontaniteit van het jonge kind aantasten of belemmeren. Hetzelfde geldt ook voor wat de denker denkt, de wetenschapper ontdekt, de ambachtsman uitvindt, of voor de scheppingskracht van geliefden.

Hier volgen twee voorbeelden: de voorkeur die men in de Nederlandse zinsbouw doorgaans geeft aan de hij-vorm beïnvloedt sterk het beeld dat kleine meisjes en jongens maken over zichzelf. Het opleggen van een uiterst verzorgde taal of van een snobistisch jargon of van een jargon dat "in" is, kan de communicatie doen verstarren ten nadele van de expressie.

We beschouwen het dus noodzakelijk rekening te houden met het feit dat de ons omringende structuren in ons "binnendringen" en dat zij gestalte geven aan onze

mentale categoriseringen. Bijvoorbeeld de armoede van onze woordenschat op het vlak van de gevoelens, armoede die belet dat we sommige gevoelens of andere gevoelstoestanden precies kunnen nuanceren, werkt allerlei verwarringen in de hand zoals bijvoorbeeld die tussen liefde en verlangen.

Het is ook van belang te weten dat deze structuren al zolang en zo diep in ons zijn geworteld dat wij meestal niet beseffen dat ze ons afremmen.

Theoretische kennis omtrent de institutionele onderdrukking stelt natuurlijk maar een eerste stap voor. Toch is zij nodig: wij ondernemen uit vrije wil niets dat ingaat tegen onze intellectuele wereldbeschouwing. Om de strijd aan te gaan met een instelling is het niet voldoende te weten dat zij nadeel berokkent. Vooraleer dit gevecht aan te gaan, dienen we ook persoonlijk, intellectueel en vooral moreel, akkoord te gaan met de strijd in kwestie, en dit des te meer wanneer de uitslag van ons gevecht onzeker lijkt. Je valt de "Administratie" of een multinationale onderneming alleen aan als je duidelijk beseft dat je onrecht hebt geleden en ook als je overtuigd bent dat je theoretisch en moreel gelijk hebt.

Toepassing 17

Lees een boek dat handelt over onderdrukking of haar verduidelijkt.

Bijvoorbeeld:

Voor de onderdrukking van kinderen: de klassieker "Peenhaar", van Jules Renard, uitg. Meulenhoff, Amsterdam.

Voor de onderdrukking van vrouwen: "Eigen gezicht", uitg. Arena, Amsterdam, en "Niet helemaal eender", uitg. Publiboek/Standaard, Antwerpen, beide van auteur Benoîte Groult.

Voor de onderdrukking van de Afro-Amerikanen: "de" klassieker "De negerhut van Oom Tom", van Beecher-Stowe, uitg. Van Goor, Amsterdam.

Voor de onderdrukking van de Joden: "Het fascisme van Mussolini tot Hitler", van Ernest Nolte,

uitg. Parool, Amsterdam.

LEZING 13 – De slavernij

(Deze tekst, gedeeltelijk geïnspireerd door de Encyclopaedia Universalis, woord Slavernij, is bestemd voor ieder die nog niet vertrouwd is met de geschiedenis van onderdrukking en bevrijding).

a. in het algemeen

Van de verschillende vormen van onderdrukking die er bestaan, is de slavernij in eigenlijke zin de meest "typische". Het lijkt dan ook nuttig en zelfs onontbeerlijk om enkele feiten over de slavernij te kennen.

In de algemeen gebruikelijke betekenis van het woord is slavernij - die vooral in de landen rond de Middellandse zee verspreid was - pas ontstaan in een reeds gevorderde fase van de menselijke economie. De mens doodde zijn vijanden of zijn schuldenaren niet langer om hen op te eten, maar maakte er aanvullende arbeidskrachten van en profiteerde aldus van de lage levensstandaard van deze mensen om zijn eigen levensniveau te verbeteren. Er zijn groepen mensen, bijvoorbeeld in het Amazonegebied, die deze overstap nu nog niet hebben gemaakt. De slavernij is blijven bestaan sinds de eerste landbouwbeschavingen tot op de dag van vandaag, en wel onder verschillende vormen, zoals bijvoorbeeld de kinderarbeid in sommige Zuid-Oost Aziatische landen. Met de woorden van professor Lengellé (van het Instituut voor de studie van economische en sociale ontwikkeling in Parijs): "De slavernij vormde de meest verbreide vorm van arbeidsverdeling die er ooit geweest is." De socioloog Werner Sombart beweert: "We zijn rijk geworden omdat hele rassen voor ons zijn gestorven: het is voor ons dat hele continenten werden ontvolkt".

Slavernij kan verschillende vormen aannemen, van een harde en wrede slavernij tot een zachte vorm van slavernij, waar de slaaf bijna deel uitmaakt van de familie van de meester.

De positie van de slaven is waarschijnlijk voldoende bekend om niet alle aspecten ervan te moeten beschrijven. Ik wil toch één punt eruit lichten, namelijk het lot van de pasgeborenen. Omdat lange tijd het grootbrengen van een slavenkind te duur was voor de meester, werd zo'n kind in het algemeen te vondeling gelegd (wat de dood tot gevolg had). Dit duurde zolang het verwerven van nieuwe slaven gemakkelijk was. Toen dat moeilijker werd, veranderde men van tactiek, die duurde tot in de 18°eeuw: de slavinnen moesten één kind per jaar leveren. De sterkste vrouwen en mannen werden hier trouwens voor uitgekozen. Deze vorm van “eugenisme” was in de Verenigde Staten algemeen verspreid.

Nog een paar andere feiten en citaten stellen ons in staat de geschiedenis van de slavernij heel snel af te bakenen.

De grote Griekse filosoof ARISTOTELES, 4° eeuw vóór onze tijdrekening, schrijft in zijn werk "Politeia": "Het nut van tamme dieren en van slaven is ongeveer hetzelfde: allebei helpen zij ons door middel van hun lichaamskracht." "Slaven zijn geboren om te gehoorzamen. Slavernij is een natuurlijke, bij de gezins-economie behorende manier, om inkomsten te verwerven(...), nodig om de middelen van bestaan te vergaren die onontbeerlijk zijn voor de vorming van de Staat en de familie."

In het antieke ROME verkreeg een slaaf pas zijn vrijheid nadat hij, na veel lijden, een bepaald bedrag bijeen had gespaard dankzij een vak dat hij met vallen en opstaan uitoefende.

CAESAR, politicus en bekend veroveraar, verkocht in 10 jaar tijd een miljoen Galliërs in Rome en Italië (voor de "Latifunda", grote landbouwondernemingen).

De steden in de oudheid beschikten over politieke en juridische structuren om vrijgemaakte slaven op te nemen. In de Middeleeuwen veranderden de slaven in lijfeigenen, waardoor ze niet werkloos hoefden te worden. In de Moderne Tijden hebben de bevrijders zich hier niet altijd om bekommerd en deze onachtzaamheid heeft dikwijls tragische gevolgen gehad voor de "bevrijden".

En de houding van de christelijke kerk die zich zo dikwijls opwerpt als de bevrijdster van de onderdrukten? PAULUS beveelt de zachte slavernij aan. AUGUSTINUS (4°eeuw) ziet nog in de slavernij de bestraffing van de zondaar.

THOMAS VAN AQUINO (13° eeuw), de officiële filosoof van de katholieke kerk waar het Vaticaan zich tegenwoordig nog op beroept: "Tussen de meester en de slaaf bestaat er geen recht in strikte zin, maar een soort "economisch" recht. De slaaf is privé-eigendom van een persoon of van een familie."

In de 16° eeuw stelt de Dominicaanse bisschop LAS CASAS aan Karel V voor Afrikaanse slaven te gebruiken om de Indianen te sparen die hij "te zwak vond om op de plantages te werken." (Zo zijn de Zwarten in Amerika terecht gekomen. Tegenwoordig vragen ze om "Afro-Amerikanen" genoemd te worden).

In de 17° eeuw steunt bisschop BOSSUET, een beroemd redenaar, de slavernij. "De slavernij veroordelen...dat is de Heilige Geest veroordelen, die door de mond van Paulus de slaven opdraagt in hun toestand te berusten en die hun meesters niet verplicht hen te bevrijden."

In de 16°eeuw ontstaat er een nieuwe instelling, het asiento. De machtigste Staat van dat ogenblik verleent aan een individu of aan een maatschappij een monopolie, een concessie, die kan slaan op het vervaardigen, de aan- of verkoop van één of andere koopwaar zoals kwikzilver, parels, speelkaarten, drank, slaven, enz. De meest voorkomende vorm van "asiento" was die van de slaven, omdat slavenhandel het mogelijk maakte vlug rijk te worden.

In de 16°eeuw heeft Spanje het asiento vooral verleent aan Portugezen, in de 17°eeuw vooral aan Nederlanders en in de 18°eeuw aan Fransen en later aan Engelsen. De concessionaris van het monopolie betaalde aan de Staat een bijdrage per verkochte slaaf.

Om verschillende morele maar vooral economische redenen, werd de slavenhandel en de slavernij tenslotte veroordeeld. Hierin kun je drie stadia onderscheiden.

1) Op aandringen van Engeland schaft het Congres van Aken (1825) het asiento af en beteugelt het de internationale slavenhandel.

Groot-Brittannië stelt een zee controle in en alle landen, het ene na het andere, aanvaarden noodgedwongen deze maatregel, eerst Portugal in 1856, dan Nederland in 1860, vervolgens de andere landen en tenslotte Spanje. Op grote internationale congressen wordt meermaals het einde van de slavernij afgekondigd (Washington 1862, Brussel 1876, Berlijn 1885, Brussel 1890, Volkerenbond in Genève 1926).

2) De Secessieoorlog (1861-1865) leidt tot de (theoretische) afschaffing van de slavernij in de Verenigde Staten zelf.

3) Tegen het einde van de 19°eeuw wordt de macht van de sla-venhandelaars door de kolonisatoren aan banden gelegd.

Toch bestaan er, zelfs vandaag nog, verschillende vormen van slavernij, dikwijls onder het mom van pseudowetenschappelijke racistische argumenten.

b. Meer specifiek: de slavernij van de Afro-Amerikanen

1. de handel in zwarte slaven

De handel in Afrikaanse slaven begint sinds de Oudheid. Hij zal 26 eeuwen duren. In die periode werden zo'n 20 miljoen Zwarten gedeporteerd: 15 miljoen naar Amerika, waaronder nog 4 miljoen in de 19°eeuw.

In het begin werden slaven gevangen genomen in Nubië en Centraal Afrika en verstuurd naar blank Afrika, Arabië, het Midden Oosten, Indië en de landen rond de Middellandse Zee.

De slavenhandel bereikte Amerika in de 15° eeuw en hield daar wettelijk stand tot 1865, maar in werkelijkheid nog veel langer.

De kolonisatie van Afrika en vooral de komst van landbouwma-chines zullen er een einde aan maken.

2. Het abolitionisme van de slavernij van de Afro-Amerikanen

In de 18° eeuw ontstaat er een nieuwe doctrine: het abolitionisme (het streven naar afschaffing). Zij staat onder invloed van filosofische (onder andere in Frankrijk) of van religieuze stromingen (Quakers, in de V.S. en Wesleyanen in Engeland).

De rooms-katholieke kerk heeft zich altijd voorzichtig getoond, daar de grote slavenhouders meestal katholiek waren.

Maar met de groei van het kapitalisme gaat betaalde arbeid langzamerhand de slavenarbeid vervangen.

Adam SMITH (Engelse econoom uit de 18° eeuw) schrijft: "De ervaring van alle tijden en van alle landen toont mijns inziens aan dat de arbeid van slaven, alhoewel hij niet meer lijkt te kosten dan hun levensonderhoud, uiteindelijk het duurst is van alle mogelijke arbeidsvormen."

Het abolitionisme zal vooral zegevieren met het besef dat het geen nut heeft om slaven te bezitten.

In FRANKRIJK kent de wetgevende vergadering van 1792 gelijkheid toe aan alle mensen van kleur, maar met uitzondering van de slaven!

De Conventie trekt eerst de premie in die wordt toegekend aan de slavenhandelaren.

De Grondwet van 1793 (Grondwet van de Franse Republiek van 15 en 16 februari 1793, art. 32) neemt stelling ten aanzien van de onderdrukking: "Er is sprake van onderdrukking als de wet de natuurlijke, burgerlijke en politieke rechten schendt die ze moet garanderen." "Er is sprake van onderdrukking als openbare functionarissen de wet in individuele gevallen schenden." "Er is sprake van onderdrukking als willekeurige handelingen de rechten van de burger schenden, en dit in strijd met de wet." "In elke vrije staatsvorm moet het verzet tegen deze onderdrukkende handelingen worden geregeld door de Grondwet."

In 1794 komen de Zwarten in opstand op Santo Domingo. Pas dan schaft de Conventie de slavernij af.

De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (Luik, 1788; Parijs, 1795) herhaalt het beginsel van de afschaffing van de slavernij. Maar het zal nog jaren duren vooraleer dit principe wordt toegepast.

BONAPARTE voert de slavernij trouwens opnieuw in. Zelfs de slavenhandel wordt weer wettelijk. Het is pas veel later - wanneer de opkomst van de bietsuiker in Europa het economisch belang vermindert van de kolonies waar rietsuiker wordt verbouwd - dat, na de Revolutie van 1848, artikel 6 van de Grondwet de slavernij in de Franse kolonies afschaft, maar wel met schadeloosstelling van de eigenaren.

In ENGELAND worden in 1831 de slaven op alle grondgebieden van de Kroon vrij verklaard, wat pas verwezenlijkt zal zijn in 1838.

In de V.S. organiseert de "Maatschappij voor Amerikaanse kolonisatie" in het begin van de 19° eeuw de terugkeer van de zwarte slaven naar Afrika. Deze Zwarten zijn echter bang en weigeren.

In 1852 kent "De negerhut van Oom Tom" van Mw. Beecher-Stowe een enorme weerklank.

In dezelfde tijd ontstaan verscheidene anti-slavernijbewegingen. Het Noorden dat het Zuiden wil overheersen neemt een abolitionistisch programma aan (Abraham Lincoln). In 1865 stemt het Congres eindelijk de afschaffing van de slavernij.

3. De Bevrijding van de Afro-Amerikanen

Op 18 september 1865 keurt het Amerikaans Congres dus het 13° amendement op de Grondwet goed, waarmee het officieel en wettelijk elke vorm ven onderhorigheid (meester-slaaf) in de Verenigde-Staten afschaft. Maar het einde van de slavernij betekent nog geen gelijkheid. In de daaropvolgende jaren zullen nog talrijke wetten moeten worden gestemd om elke vorm van rassendiscriminatie (zwart-blank) te verbieden.

In werkelijkheid is dit 13° amendement heel lang dode letter gebleven. De historicus C. Vann Woodward (The Strange Career of Jim Crow, 2° editie, N.Y. 1966) legt uit hoe de rassenscheiding via een weefsel van steeds subtieler wordende verboden is binnengedrongen in de meest uiteenlopende gebieden zoals openbaar vervoer, kerken, scholen, bioscopen, kerkhoven, enz. Met betrekking tot het recht om te kiezen of gekozen te worden geldt bijvoorbeeld de "clausule van de grootvader": het stemrecht is voorbehouden aan mensen wier grootvader reeds stemde, wat de Zwarten natuurlijk uitsloot.

Gedurende bijna honderd jaar negeert het Opperste Gerechtshof het 13° amendement, gewoon omdat de Witten absoluut geen belangstelling hebben voor de situatie van de Zwarten. Het Opperste Gerechtshof vaardigt in 1896 zelfs een decreet uit dat rassenscheiding legaliseert door de instelling van het beginsel van "gelijke...maar gescheiden voorzieningen".

De situatie van de Zwarten bereikt een absoluut dieptepunt tussen 1900 en 1910.

In Tuskegee (Alabama), in 1881, heeft een Zwarte, Booker T. Washington, het gelukkige idee om cursussen voor Zwarten te organiseren. Deze kunnen een vak komen leren dat hen in het maatschappelijke leven op gelijke voet zal brengen met de Witten en hen daardoor zal helpen hun politieke rechten effectief te veroveren.

Maar het is vooral de invasie van de Zwarten in de industrieën van het Noorden die hun daadwerkelijke bevrijding zal bevorderen. De industrie heeft zwarte arbeiders nodig. De Zwarten trekken naar het Noorden maar blijven liever bij elkaar. Ze hergroeperen zich in bepaalde wijken: Harlem in New York, Watts in Los Angeles, enz. Ze blijven er leven in zeer moeilijke omstandigheden. De werkloosheid van de jaren 30 treft hen het hardst.

De Witten verwijten de Zwarten vooral hun gebrek aan cultuur. De negercultuur wordt totaal genegeerd tot ongeveer 1910. In die periode wordt de negerkunst eindelijk, zowel in Europa als in de V.S., ontdekt: vooral beeldhouwkunst en muziek, maar ook toneel en film.

Tijdens de oorlog van 1939-45 zal er heel wat veranderen in het leger. President Truman schaft de rassenscheiding in het leger officieel af. Generaal Eisenhower voert de desegregatie concreet door aan het front, ondanks zeer sterke oppositie. Bovendien merken de zwarte soldaten die in verschillende vreemde landen vechten dat de rassenscheiding niet overal bestaat, wat er fel toe bijdraagt dat zij hun onderdrukking niet langer verinnerlijken, haar niet langer normaal vinden.

Omstreeks 1950 wordt, ondanks veel gewelddadigheden van beide kanten, een duidelijke vooruitgang zichtbaar (85 jaar na de wettelijke afschaffing van de slavernij).

Ook het feit dat verschillende Afrikaanse en Aziatische landen zich in het midden van de 20° eeuw van hun kolonisatoren hebben bevrijd, versterkt de hoop van de Amerikaanse Zwarten om ooit tot een echte integratie met de Witten te komen.

In 1954 veroordeelt het Opperste Gerechtshof voor het eerst de rassenscheiding op de scholen.

In 1955 organiseert de zwarte dominee Martin Luther King de boycot van de ("gesegregeerde") bussen in de stad Montgomery. De Zwarten stemmen er stoïcijns mee in zich te voet naar hun fabriek of kantoor te begeven. Sommigen gaan er zelfs met hun gezin bivakkeren. Het busbedrijf geeft pas na 9 maanden toe.

Ook andere acties, eveneens geweldloos, waren succesvol.

In 1957 aanvaardt het Congres de eerste wet die de burgerrechten van de Zwarten beschermt. Maar de wet zal pas vele jaren later toegepast worden.

In 1962 wordt de eerste Zwarte, James Meredith, ingeschreven aan de universiteit van Mississipi. Maar hiertoe moesten wel federale troepen worden ingezet omdat de lokale troepen voorstanders van rassenscheiding waren.

Onlangs bereikte de zwarte bevolking 11% van de totale bevol-ing, maar haar vertegenwoordiging in het Congres bedraagt niet meer dan 2,5% in de Kamer en 1% in de Senaat. Zelfs nu laten veel Zwarten zich nog steeds niet als kiezers inschrijven, uit gebrek aan kennis, of uit angst voor represailles.

De intellectuele burgerij van het Noorden was de desegregatie soms welgezind zoals bijvoorbeeld in Boston, een oude beschaafde universiteitsstad. Het toenemende aantal Zwarten in de steden van het Noorden bracht echter een reactie teweeg en Boston deed, net als andere steden, een stap terug.

"Zulke sombere vooruitzichten monden natuurlijk uit in een soort wanhoop die, ondanks alles, geen berusting betekent. Integendeel, de verzuchtingen van de Zwarten worden steeds sterker, vooral bij de jonge generatie, al vinden ze geen rationele middelen om hun verlangens waar te maken.

In dergelijke omstandigheden kunnen onberedeneerde uitbarstingen altijd leiden tot rellen, die dan onderdrukt zullen worden. De spanningen zijn des te groter omdat 55% van de Zwarten (tegen 26% van de Witten) in het centrum woont van de stedelijke gebieden die het meest zijn achtergesteld op het gebied van hygiëne, openbare dienstverlening, bescherming tegen criminaliteit, enz. Bovendien, hoewel het gemiddelde zwarte gezin 4,35 personen telt (tegen 3,59 bij de Witten), is haar gemiddelde jaarinkomen 5.359 dollars (tegen 8.936 bij de Witten).

Veel van deze gezinnen zijn gebroken: 27,3% wordt geleid door een vrouw tegen 8,9% bij de Witten.

Ondanks de grote inspanningen die werden gedaan en ondanks de vooruitgang die werd verwezenlijkt, staan de menselijke (gezinsstructuur, opleiding, criminaliteit), de economische (salaris, levensstandaard, werkloosheidspercentage) en de politieke vooruitzichten niet toe een harmonieuze oplossing te verwachten omdat de verzuchtingen van de Zwarten van jaar tot jaar toenemen terwijl hun lot slechts langzaam verbetert." (C. Julien, hoofd van de dienst buitenland van de Franse krant "Le Monde") (in Encyclopedia Universalis, woord Slavernij)

"Op dit ogenblik is het "probleem van de Zwarten" zeker verder van een oplossing verwijderd dan honderd jaar geleden, toen het einde van de Burgeroorlog hoop gaf op een lange periode van rassenvrede." (C. Fohlen, hoogleraar geschiedenis aan de universiteit van Parijs, 1971). Het oproer van Watts in 1965, en van Los Angeles in de V.S. zijn het tragisch bewijs van zijn gelijk.

LEZING 14 – Om het begrip onderdrukking beter te begrijpen

a. Hypothese over de oorsprong

De verschillende historische hypothesen over de oorsprong van de onderdrukking zijn wellicht interessant maar zij zijn nauwelijks bewezen en dat zou ook moeilijk kunnen. Was de eerste onderdrukking van religieuze, seksuele, raciale of - zoals sommigen het beweerd hebben - van economische aard?

Volgens mij is de eenvoudigste verklaring wellicht de meest waarschijnlijke. Bij de dieren die genetisch het dichtst bij de mens aansluiten zoals de orang-oetangs, de gorilla's, de chimpansees, de bonobo's vind je al, zeer georganiseerd, een echte onderdrukking. Die van de mannetjes over de vrouwtjes, de kinderen, de zieken en de ouderen. Het valt

moeilijk te betwisten dat dit systeem van onderdrukking nodig was om de gevaren die het bestaan van de groep bedreigden af te wenden, maar dit verandert niets aan het feit zelf dat de sterksten de zwaksten onderdrukten. De mensen hebben niets anders gedaan dan de organisatievormen van de hogere primaten waarvan ze afstamden, over te nemen. De hogere primaten gaan zover dat ze hun eigen jongen opeten als hun dat uitkomt. De eerste mensen deden hetzelfde. Zoals in het liedje over het scheepje is de kans groot dat, als men zich afvraagt wie er opgegeten zal worden, "het lot" zal vallen op de jongste.

Slavernij bestaat bij dieren. Het klassieke voorbeeld is dat van sommige mierensoorten die sommige soorten bladluizen opsluiten om ze te kunnen uitbuiten.

Zeer in het algemeen verschijnen de verschillende vormen van onderdrukking zodra degenen die het sterkst zijn (eerst lichamelijk, vervolgens economisch, cultureel, seksueel, taalkundig, esthetisch, enz.) er belang in vonden zich te laten dienen door de zwakkeren door ze te onderdrukken. Bij de mensen waren de zwaksten in de lichamelijke strijd de ouderen, de vrouwen en de kinderen, maar ook de zieken en de lichamelijk gehandicapten. En ook de oorlogsoverwonnenen.

De vooruitgang van de mensheid heeft voor een groot deel bestaan in het verzachten van deze verschillende vormen van slavernij of van onderdrukking. Dat is niet uit menslievendheid gebeurd. Toen de ervaring van de ouderen nuttig was gebleken, besloot men niet meer aan de kokospalm te schudden waarin men hen had laten klimmen, en hen ook niet meer weg te sturen om alleen te gaan sterven in het bos of op de top van een berg. De slavernij werd pas afgeschaft toen men vaststelde dat slavenarbeid uiteindelijk duurder uitkwam dan loonarbeid. Niet eerder.

Van de individuele lichamelijke overheersing is men waarschijnlijk tamelijk snel overgegaan naar bondgenootschappen tussen de sterksten. Dat was voor ieder van hen een manier om zijn heerschappij zeker te stellen en te bestendigen. Het toppunt werd bereikt toen de sterksten zover kwamen dat ze zich lieten beschermen door zwakkeren die ze bewapenden. Dit verklaart de opkomst van de verschillende politiediensten.

Andere bondgenootschappen werden gesloten tussen verschillende machtsvormen. Tovenaars, geleerden, rechters, priesters, die nuttig konden zijn voor de overheersers, werden beschermd en op verschillende manieren met de politieke macht verbonden.

Als je de hypothese aanvaardt dat onderdrukking begonnen is als die van de zwakkere door de sterkere in de lichamelijke strijd, komt de uitbuiting van meet af aan tevoorschijn als het fundamentele kenmerk van onderdrukking. Niet de slechte behandeling als zodanig, niet het opgedrongen lijden is essentieel, maar wel het gebruiken van de één door de ander, met desnoods het tot slavernij brengen, of dat nu doet lijden of niet. De auteurs maken trouwens onderscheid tussen een zachte en een harde vorm van slavernij.

b. Inhoud van de onderdrukking

Zodra mensen zich in dienst van een ander bevinden omdat zij zwakker zijn dan die ander is er, duidelijk of subtiel, sprake van onderworpenheid en onderdrukking. De onderdrukking wordt gekenmerkt doordat de onderdrukten geen (of zo goed als geen) keuze hebben: zij zijn wel verplicht om zich te onderwerpen, zij moeten de ander gehoorzamen, zij moeten die ander wel dienen. Als zij hun toestand niet aanvaarden, nemen zij de grootste risico's.

Door het feit dat de onderdrukten tot één of andere vorm van slavernij zijn gebracht, verliezen zij een minder of meer belangrijk deel van hun vrijheid, wat natuurlijk rechtstreeks indruist tegen hun volledige menselijke ontplooiing. Dit overkwam de Joden tijdens de Middeleeuwen in Europa toen ze werden gebruikt voor het uitoefenen van onedele beroepen die de Christenen zich ontzegden (bijvoorbeeld geld lenen tegen interest). Dit overkomt vandaag de migranten die alleen werk vinden in de mijnen of taken uitoefenen die de autochtonen weigeren. Onder een meer subtiele vorm overkomt dit ook zwaarlijvige mensen, homoseksuelen enz., en wel in de mate dat ze niet werkelijk tot welke functie dan ook toegang hebben.

Waarschijnlijk is het lot van slaaf, van dienaar of dienares, nog te verkiezen boven gebrek of dood. Als men de onderdrukten wil bevrijden, moet men zich er dus minstens van verzekeren dat hun nieuwe positie te verkiezen zal zijn boven de oude. De bevrijding moet gepaard gaan met garanties dat het lot van de betrokkenen zal verbeteren. Je waardigheid als vrij man of vrije vrouw terugvinden maar van ellende omkomen beschouwen alleen de filosofen als een teken van vooruitgang.

Op dit punt is er alle reden de romantische bekoringen te wantrouwen waar wij waarschijnlijk allemaal wel eens aan hebben toegegeven. Lacordaire, Dominicaner monnik en groot prediker in het tijdperk van de Romantiek, zag dit heel helder voor wat de vrijheid betreft, maar verviel in dezelfde illusie met betrekking tot de wet. Hij riep uit: "Tussen de sterke en de zwakke, tussen de rijke en de arme, tussen de meester en de dienaar is het de vrijheid die onderdrukt en de wet die bevrijdt." Zeker, het "liberaal" systeem veroordeelt de zwaksten, maar geloven dat het maken van wetten voldoende is om de zwakken te bevrijden getuigt van grote naïveteit. De geschiedenis heeft aangetoond dat juridische vrijheid aanleiding kan geven tot allerlei onderdrukkingen, als zij niet concreet tot al de andere domeinen wordt uitgebreid. Geloven dat de wet zal bevrijden is een utopie als zij niet gepaard gaat met een algemene mentaliteitsverandering en met een hervorming van de structuren. De bevrijdingsgeschiedenis toont dit duidelijk aan (vgl. de afschaffing van de slavernij in de V.S.). De waardigheid die dankzij de wet wordt teruggevonden, kan enkel een lokaas zijn. Echte menselijke ontplooiing volgt noodzakelijkerwijs nog heel wat andere wegen.

Met andere woorden, de juridische bevrijding en de verschillende stadia in de algemene bevrijding vormen belangrijke mijlpalen op de weg van de ontplooiing, maar deze kunnen gevaarlijk zijn als zij niet gepland, doordacht en voorbereid zijn. Velen onder ons willen erg graag dat er bevrijding komt, maar we weten ook dat een door het gevoel ingegeven verzet niets anders is dan een verzameling dramatiseringen, en dat dit soort verzet een vertraging oplevert voor de echte revolutie, die de ontplooiing van de volledige persoon mogelijk maakt en bevordert.

LEZING 15 – Om het begrip bevrijding beter te begrijpen

a. Het begrip bevrijding

In de ruime zin van het woord verstaat men onder "bevrijding" meestal het geheel van reacties van verzet van de onderdrukte groep (met de hulp van haar bondgenoten) tegen het lot dat haar is opgelegd.

In meer beperkte zin slaat bevrijding alleen op de laatste fase van het bevrijdingsproces, op het moment dat de groep van de onderdrukten erin slaagt de onderdrukkende relatie op te heffen en een leven als vrije mensen aanvangt.

Onder "bevrijding" verstaan we hier dus het geheel van processen die een groep onderdrukten van afhankelijkheid naar onafhankelijkheid brengen, van onderdrukking naar vrijheid, van niet-ontplooiing naar ontplooiing. En de ervaring leert ons dat de voormalige onderdrukten zich vaak, zelfs na hun juridische bevrijding, nog blijven definiëren en gedragen in functie van hun oude onderdrukte situatie, waarvan de gevolgen trouwens nog niet helemaal verdwenen zijn. Bevrijding brengt dus een voortdurende verwijzing mee naar afhankelijkheid, naar alle mogelijke vormen van onderdrukking.

b. Twee richtinggevende bewegingen

We onderscheiden in de dynamiek van de bevrijding twee leidinggevende gedachten: de verovering van je onafhankelijkheid en de (weder-) opbouw van jezelf.

1. Als je de bevrijding van de gekoloniseerde landen beschouwt - maar dit kun je waarschijnlijk nagaan voor de bevrijding van welke groep dan ook - dan zie je dat de bevrijding altijd eerst politiek en alleen maar politiek is geweest. Tot dat moment vermeden de leiders van de bevrijding (de bevrijders) meestal economische of culturele problemen naar voren te brengen. De meningsverschillen binnen de onderdrukte groep zelf over deze problemen zouden de éénwording tegen de onderdrukker immers kunnen vertragen.

Maar als de dekolonisatie nog maar nauwelijks voltooid is, kun je vaak zien dat economische, sociale en religieuze problemen op de voorgrond treden en de voltooiing van de bevrijding bemoeilijken. (China na de Europese of Japanse bezetting, India na het

vertrek van de Engelsen, Zaïre na het vertrek van de Belgen, de Oostbloklanden na de omverwerping van de dictatuur van de communistische partij, Duitsland na de val van de Berlijnse muur, Zuid-Afrika na de apartheid.)

Over het algemeen beelden de onderdrukten zich in dat het einde van hun politieke onderdrukking ook het einde betekent van al hun ellende. Meestal met een grote ontnuchtering als gevolg.

Volledige bevrijding slaat inderdaad op meer dan één domein. Juridische of politieke bevrijding alleen is niet voldoende. Bevrijding moet verwezenlijkt worden op alle gebieden: economisch, cultureel, psychologisch, godsdienstig, enz.

Vaak zijn de economische en psychologische infrastructuren ontoereikend. (Meer werkloosheid onder de vrouwen, terwijl er formeel juridische gelijkheid is. In het tzaristische Rusland was er een zeker aantal vrouwen dat de universiteit bezocht. Pas 20 jaar na de oktoberrevolutie van 1917 kon je datzelfde aantal vrouwen aan de universiteiten weer vinden. Hetzelfde gold voor het merendeel van de industriële sectoren.)

Je moet steeds onder ogen zien dat de situatie voor degenen die bevrijd zijn dikwijls gedurende lange tijd moeilijker is dan toen zij onderdrukt werden. Dit is waarschijnlijk een paradox, maar je moet van bij de aanvang van je bevrijdingswerk hier wel rekening mee houden. De herwonnen waardigheid maakt niet rijk en leidt ook niet tot ontplooiing. Er is een zeker evenwicht verbroken. Een nieuw evenwicht moet worden opgebouwd.

2. Juridische of politieke onderdrukking opheffen is blijkbaar niet voldoende om tot ontplooiing te komen. Het terrein innemen dat door de onderdrukker bezet werd is niet voldoende. Ieder moet zichzelf nog opbouwen als vrouw, kind, jood, arbeider, Afro-Amerikaan, behoeftige, gebrekkige, homoseksueel, enz.

En om zichzelf op te bouwen moeten de voormalige onderdrukten noodzakelijkerwijs hun eigen waarden, hun eigen traditie, terug vinden, zonder zich daarbij in te beelden dat dit voldoende is om de nieuwe problemen te kunnen oplossen.

Langs de andere kant zal de voorheen onderdrukte er bij winnen als hij de positieve waarden, die door de onderdrukker verzekerd werden, niet uit wrok verwerpt. Het is integendeel essentieel dat hij opnieuw contact neemt met de agenten van de onderdrukking, dat hij nieuwe contracten met hen afsluit, om zo van hun kennis te profiteren. Anders dreigen bepaalde hinderpalen heel lang onoverkomelijk te blijven. (India heeft na een moment van taalopstand besloten het Engels voorlopig als officiële taal te handhaven, de enige manier om het land op taalgebied één te maken en met de buitenwereld in contact te blijven. Nu nog worden in India de belangrijkste werken op het gebied van literatuur en film in het Engels geschreven, hetgeen hun nationale en internationale uitstraling ten goede komt. Na de bevrijding van Marokko heeft Tahar Ben

Jalloun het nut ingezien in het Frans te schrijven, terwijl zijn moedertaal toch het Arabisch is. Hij heeft de Prix Goncourt, een belangrijke Franse literaire prijs, gewonnen.)

Na de juridische en politieke bevrijding bestaat de grote vergissing er vaak in de mythen en de tegenmythen, die hadden bijgedragen tot de eenheid in de strijd tegen de onderdrukker, in stand te houden. Tijdens de periode van de onderdrukking ontkende de onderdrukte zichzelf en identificeerde hij zich in een zeker opzicht met de agenten van de onderdrukking (vanwaar de verinnerlijkte onderdrukking. De vrouw was er bijvoorbeeld trots op de naam van haar man te dragen. De zwarte met een lichtere huidskleur voelde zich meer waard dan iemand die donkerder was). Om zichzelf te bevestigen heeft de ex-onderdrukte vaak geloofd dat hij de ex-onderdrukker moest ontkennen en alle contact met hem moest weigeren. (In 1967 was er een stadje in Californië dat weigerde mannen toe te laten.) De onderdrukker blijft een afschuwelijke figuur, zelfs na de bevrijding.

In de V.S. heb ik sommige Zwarten de onderdrukking door de Witten horen interpreteren als het middel dat deze laatsten hadden om te verhinderen dat de Zwarten, "die duidelijk veel intelligenter zijn", hen onder de voet zouden lopen. Zelfs lang na de wettelijke bevrijding blijven sommige Zwarten, in een soort tegenmythe, geloven dat ze een intelligenter volk zijn dan de Witten.

Kortom, een voorafgaande analyse en bewustmaking van de bevrijdingsprocessen zouden wellicht het aantal moeilijkheden kunnen verminderen. Je zou aldus met minder inspanning betere resultaten kunnen behalen. Om je volledig te bevrijden is het intelligent vrede te sluiten met je vroegere onderdrukker.

(mei 1988)

C. REALITEITEN WAAR WE ONS BEWUST VAN MOETEN WORDEN

Het is niet voldoende sommige dingen te weten. Je moet je ook nog van bepaalde realiteiten bewust worden (wat alleen kan gebeuren "op het terrein zelf"). Vooral wanneer wij ons aan de alledaagse sleur en gebruiken proberen te onttrekken, merken we in de praktijk van elke dag het bestaan van dat institutionele keurslijf op. Dit verklaart dat de dichter, de uitvinder, de vernieuwer, waarschijnlijk meer dan anderen, te lijden hebben onder de beperkingen die hun worden opgelegd door taalstructuren, schoonheidsvoorschriften of wetenschappelijke normen.

Elke mens kan en zou van één of andere gelegenheid gebruik moeten maken om zich er bewust van te worden hoezeer sommige structuren die hem omringen het meest belangrijke in hem verstikken, namelijk zijn ontplooiing, zijn vrijheid, zijn bewustzijn.

Op dit gebied is het niet meer voldoende dat je informatie registreert, je moet je er ook heel concreet, op het terrein zelf, bewust van worden dat een instelling je afremt, dat

ondoelmatige regels je onderdrukken. Deze bewustwording gebeurt vaak nogal plotseling, op een onverwacht moment, wat aanleiding geeft tot gevoelens van schaamte, frustratie, verzet, machteloosheid.

Deze bewustwording wordt meestal sterk afgeremd door het feit dat de onderdrukking verinnerlijkt werd. Dit wil zeggen dat zij, zowel voor de onderdrukte als voor de agent van de onderdrukking, als vanzelfsprekend is geworden, iets dat normaal en dus gerechtvaardigd is. Zodat er, naast objectieve onderdrukking die uitgaat van de instellingen, zich ook nog verinnerlijkte onderdrukking voordoet.

Om hieraan het hoofd te bieden is algemene en specifieke informatie over onderdrukking niet voldoende. Je moet ook nog concreet in contact komen met een onderdrukkend feit dat je aan den lijve ondervindt. Ook vandaag nog zijn er miljoenen vrouwen die niet beseffen dat ze als vrouw worden onderdrukt. Er zijn miljoenen Afro-Amerikanen geweest die in hun onderdrukking wilden blijven. Zij waren ervan overtuigd dat hun toestand normaal was en door God gewild.

Nadat je voldoende informatie hebt verstrekt, moet je de gelegenheid te baat nemen of zelfs in de hand werken om over te gaan naar de fase van de bewustmaking. Dit kan gebeuren naar aanleiding van de hartstochtelijke getuigenis van iemand anders. Maar soms volstaat ook gewoon nadenken om plotseling de ogen van de onderdrukte of van de agent van de onderdrukking te openen. Maar meestal zul je pas van het stadium van de informatie naar dat van de bewustwording kunnen overgaan door persoonlijk en concreet een ondergane of uitgeoefende onderdrukking te ervaren.

LEZING 16 – De onderdrukten bewust te maken

Veel onderdrukten zijn zich van hun onderdrukking niet bewust. En de ervaring toont aan dat het weinig oplevert om onderdrukte mensen tegen hun zin te bevrijden. De geschiedenis maakt duidelijk dat ze hun bevrijding dan weigeren en uiteindelijk alles doen wat nodig is om terug te keren naar een toestand die lijkt op deze waarmee ze vertrouwd zijn.

Bevrijdingswerk moet dus allereerst gebeuren op het psychologische vlak: je moet beginnen met de geestesgesteldheid van de mensen om te vormen. De onderdrukten moeten van berusting overgaan naar de beslissing om te hervormen. En wat de "onderdrukkers" betreft, zij moeten van berusting, die te wijten is aan onwetendheid, overgaan tot bezorgdheid en tot de wil om de onderdrukking waar zij de agenten van zijn, uit de weg te ruimen. Zolang de onderdrukking verinnerlijkt en dus onbewust blijft en je de toestand waar je in leeft aanvaardt, kunnen bevrijdingspogingen niet anders dan mislukken.

Wat men de onderdrukten vertelt over menselijke waarden bereikt hen nauwelijks. Zo hebben de bevrijders in de loop van de geschiedenis de onderdrukten meestal verleid door hun verbeelding te prikkelen met aantrekkelijke toekomstperspectieven. Men heeft de gekoloniseerden laten geloven dat zij de mooie villa's van de kolonisatoren zullen bewonen. Men heeft de vrouwen verzekerd dat ze dezelfde functies zouden vervullen als de mannen. Men laat jongeren geloven dat zij net als volwassenen over geld kunnen beschikken (bepaalde bankreclames getuigen hiervan). Men belooft de bejaarden dat ze toegang zullen krijgen (en gratis) tot de universiteit (zie bepaalde kiespropaganda), enz.

Deze bedrieglijke prikkels zijn erop gericht de onderdrukten te verenigen om van daaruit een politieke macht te kunnen opbouwen. Maar zodra de politieke of juridische bevrijding bevochten is, blijven de prikkels actief, wat het voltooien van het bevrijdingswerk erg bemoeilijkt. Deze weg leidt dan ook niet tot echte en duurzame bevrijding. Men moet de onder¬druk¬ten eerder proberen te overtuigen met gefundeerde argumenten. En dat op twee niveaus: a) dat van de schade die door de onderdrukking wordt veroorzaakt. b) dat van de werkelijke maatschappelijke (niet alleen economische) belangrijkheid van de onderdrukte groep.

Men zal allereerst aan de onderdrukten concrete bewijzen moeten leveren van de realiteit van de onderdrukking. (Men zal hen van de onrechtvaardigheid van hun toestand bewust maken door hen te laten zien hoe het er elders aan toe gaat, dat in andere streken de toekomst van de kinderen bijvoorbeeld beter verzekerd is, dat homoseksuelen elders wel een job in de administratie kunnen krijgen, dat in bepaalde landen vrouwen wel actief zijn op politiek of wetenschappelijk gebied, enz.).

In het algemeen verzet de onderdrukte zich - soms heftig - tegen het besef dat hij onderdrukt wordt. En dit wellicht om verschillende redenen, waarvan de eerste waarschijnlijk is dat het besef van de onderdrukking die hij ondergaat zijn huidige onderdrukte situatie wel eens ondraaglijk zou kunnen maken. Op de tweede plaats heeft de onderdrukte een voorgevoel van een deel van de hinderpalen en de conflicten die hem wachten. Tenslotte is hij er niet echt van overtuigd dat zijn toestand na zijn bevrijding gerieflijker zal zijn dan toen hij onderdrukt werd.

Al zijn talrijke agenten van de onderdrukking erg vriendelijk en menslievend, toch zal bevrijding niet worden bereikt op basis van de vriendelijkheid of de menslievendheid van de onderdrukkers. De meerderheid van de agenten van de onderdrukking zal slechts meewerken aan de bevrijding van de onderdrukten op voorwaarde dat ze er zelf belang bij hebben.

De onderdrukten moeten dan ook (en de geschiedenis toont aan dat dit steeds is gebeurd met de hulp van een aantal onderdrukkers) ontdekken wat hun belangrijkheid, hun kracht en gewicht is ten opzichte van de onderdrukkers. Zij moeten zelf diep

overtuigd zijn van hun eigen waarde, van hun werkelijke belangrijkheid (in het huishouden, het politieke of economische leven, enz.).

Deze dubbele informatie- en bewustmakingscampagne zal gebruik moeten maken van een grote verscheidenheid aan middelen zoals radio, televisie, stripverhalen, boeken, artikelen in de pers, gesprekken, conferenties, internet, enz.

Maar een algemene strategie zal nodig zijn om verlies van tijd en energie te vermijden. Allereerst moeten actievoerders worden opgeleid. Dan zal men de onderdrukten doen inzien dat - al beginnen ze er best mee de strijd aan te gaan tegen de onderdrukking die hen rechtstreeks treft - het einddoel de volledige bevrijding is van alle mensen en dat er niet eerder zal worden gestopt. Tegelijkertijd zal men ze helpen inzien dat er stapsgewijs wordt gewerkt.

LEZING 17 – De agenten van de onderdrukking bewust maken

Ook aan de kant van de agenten van de onderdrukking is een psychologische voorbereiding noodzakelijk (ouders, vertegenwoordigers van het openbaar- en bestuurlijk gezag, rijken, mensen in goede gezondheid, werkgevers, leraars, instructeurs, inspecteurs, controleurs, rechters, politiemensen, geneesheren, maatschappelijke assistenten, enz.). En het is niet voldoende als een paar enkelingen zich overtuigd voelen van de noodzaak en het belang van de bevrijding. Een groot aantal van hen moet daarvan overtuigd zijn of zich op zijn minst geschokt voelen in hun onderdrukkende vooronderstellingen.

Daarom is een lange en diepgaande informatiecampagne noodzakelijk.

De meeste agenten van de onderdrukking zijn zich niet bewust van de onderdrukking die ze uitoefenen. Daarom verkiezen we de benaming "agenten van de onderdrukking" in plaats van onderdrukkers. Zelfs vermaarde denkers als Plato en Aristoteles vonden de slavernij volledig gerechtvaardigd. En vaak hebben de beroemdste hervormers zelf niet geaarzeld zich te laten dienen door huispersoneel dat ze uitbuitten. (Om je hiervan te overtuigen kun je het boek lezen: "Jenny Marx of de vrouw van de duivel" van Françoise Giroud, uitg. Laffont, 1972). Aan de andere kant waren er agenten van de onderdrukking voor wie één moment van helderheid en grootmoedigheid voldoende was om gevoelig te worden voor de onderdrukking die zij uitoefenden.

We beschikken trouwens over meerdere historische voorbeelden die aantonen dat de verontinnerlijking van de onderdrukking het eerst is opgetreden bij een aantal agenten van de onderdrukking, vooraleer zij de onderdrukten bereikte. Dat is gemakkelijk te begrijpen: agenten van de onderdrukking bevinden zich in een relatief veilige en gerieflijke positie. Het besef dat de onderdrukking bestaat en dat zijzelf en hun gelijken haar uitoefenen vallen veel beter binnen het bereik van hun waarnemingsveld. De risico's zijn duidelijk minder groot voor hen. Deze bewustwording brengt hun leven

zelden in gevaar. Maar als de geschiedenis ons leert dat het nutteloos is om aan de bevrijding van de onderdrukten te werken zonder enige samenwerking van de agenten van de onderdrukking, dan neemt dat niet weg dat het utopisch zou zijn de instemming van alle onderdrukkers of zelfs van de meerderheid van hen te verwachten.

In de Koran vind je interessante passages over onderdrukking. De Profeet schrijft: "Help je broer, of hij nu onderdrukker is of onderdrukte". Op zekere dag heeft een volgeling de gelegenheid de Meester te ondervragen: "De verdrukte zullen we helpen, dat spreekt vanzelf. Maar hoe kunnen we de onderdrukker behulpzaam zijn?" Waarop de Profeet antwoordt: "Je helpt hem door zijn macht aan banden te leggen en hem te beletten te schaden."

Nogmaals, de agenten van de onderdrukking zullen de bevrijding van de onderdrukten alleen maar toelaten als zij er een voordeel in zien. Waar zij er goed aan doen angst (die altijd irrationeel is) te vermijden als drijfveer om toe te geven, kan vrees ook hier het begin zijn van wijsheid. Pas als de agenten van de onderdrukking concreet de belangrijkheid van de onderdrukte groep voor henzelf beseffen, zullen zij hun vooroordelen en gewoonten laten varen en rijp worden voor een structurele verandering.

De agenten van de onderdrukking moeten dus beseffen dat onderdrukken hen schade berokkent en dat ze door de onderdrukten te bevrijden eindelijk uit de boosaardige rol kunnen stappen die de maatschappij hen heeft opgedrongen. Zij moeten beseffen dat zij met vrije mensen veel interessantere uitwisselingen zullen hebben dan met onderdrukten. Hun eigen ontplooiing kan er alleen maar bij winnen, ja zij hangt er zelfs vanaf. In economisch opzicht zullen vrije medewerkers nuttiger voor hen zijn dan "toegewijde dienaren". Door te strijden voor de afschaffing van een onderdrukking (of gewoon van een onderdrukkende gewoonte) zullen zij daarenboven een beter besef hebben van de onderdrukkingen waar ze zelf onder geleden hebben of nog onder lijden. Ze zullen tijd winnen, de tijd die aan het in stand houden van de onderdrukking gewijd moest worden. En ze lopen minder risico om gehaat te worden, met alle gevolgen van dien.

Deze bewustmaking van de agenten van de onderdrukking moet dus het belang onderstrepen dat bevrijding voor henzelf kan hebben. En hierbij moeten dezelfde middelen worden gebruikt als bij het informeren en bewust maken van de onderdrukten (pers, films, enz.). De onrechtvaardigheid van de huidige situatie moet eveneens worden aangetoond, echter zonder bij de agenten van de onderdrukking een bewust of onbewust schuldgevoel op te wekken. Integendeel, men moet hen doen inzien dat ze in zeer ruime mate, ondanks zichzelf, voorbereid en gevormd werden om onderdrukkers te worden.

LEZING 18 – Onderdrukking en aanwezigheid bij jezelf

a. Van de kant van de onderdrukte

Naarmate ik aanwezig ben bij mezelf, word ik mij bewust van het diepe verlangen binnen in mij om me te ontplooien en anderen te helpen hetzelfde te doen. Ik word me ervan bewust dat ik meer tijd wil voor mezelf, om te leren, om me met mensen te onderhouden, te genieten, feest te vieren, me nuttig te maken, grootse dingen te doen, genegenheid en tederheid te geven en te ontvangen en mooie dingen te scheppen.

Maar in het dagelijkse leven kies ik maar al te dikwijls om mij met andere dingen bezig te houden. Ik verlies tijd aan bezigheden die niet overeenstemmen met wat ik werkelijk wil, zoals bijvoorbeeld mijn vrije tijd op een idiote manier gebruiken of denken dat ik dingen moet doen waar anderen verantwoordelijk voor zijn. Ik verdring of temper mijn werkelijke verlangens door tegen mezelf voorgekauwde zinnen uit te spreken die me werden opgedrongen ten einde mij, zonder mijn instemming, ondergeschikt te maken aan de maatschappij: "Je bent hier niet om je te vermaken of om te doen wat je wilt", "Denk aan de anderen die nog minder hebben dan jij", "Er is nog zoveel te doen, we zien later wel". Kortom, ik sluit me op in formules van het genre: "Zoals steeds denk je alleen aan jezelf", waardoor ik mij belet echt aan mezelf te denken.

Er zit inderdaad een rationeel gedeelte in wat ik tegen mezelf zeg, maar ook een ander deel dat vooral het resultaat is van de druk die ik van kindsbeen af heb ondergaan en die vaak niets anders is dan berusting, onmacht van generatie op generatie doorgegeven¬. Door meer aanwezig te worden bij datgene waar ik mij bewust van ben (dus met correcte semantische bewerking en welwillendheid) neem ik zowel mijn neiging om mezelf te bevrijden als mijn neiging, die mij werd ingeprent, om me te onderwerpen, in de hand.

Elk individu, maar ook elke onderdrukte groep, beschikt over eigen gifzinnetjes. Welke zijn bijvoorbeeld de typische zinnen die vrouwen gebruiken om hun onderdrukking te aanvaarden? En deze die gebruikt worden door kinderen, oudere mensen, lichamelijk gehandicapten, enz.?

Als ik deze gifzinnen tegen mezelf uitspreek, toon ik voor mezelf niet veel welwillendheid. Ik zou me nochtans voor ogen kunnen houden dat mijn neiging om me te onderwerpen, om me weg te cijferen, me opgelegd werd en dat zij voor mij als "een tweede natuur" is geworden, en ook dat ik er geen baat bij heb me deze werkelijkheid verborgen te houden. Ik zou er ook goed aan doen te beseffen dat ik door mijn "opvoeding", door een ganse cultuur werd geconditioneerd, en dat mijn verantwoordelijkheid hier nauwelijks bij betrokken was. Dan zou ik begrip kunnen opbrengen voor mezelf (zoals voor een goede vriend) en erkennen dat ik bedrogen werd, gemanipuleerd, onderworpen aan verschillende vormen van affectieve chantage en aan veelvuldige sociale druk. Ik zou dan ook kunnen erkennen dat ik, na ongetwijfeld moedig

weerstand te hebben geboden, me uiteindelijk geplooid heb, me heb aangepast aan wat er van mij verwacht werd, aan de normen die mij van alle kanten in hun greep hielden.

Dankzij mijn helderheid en mijn aanwezigheid bij mezelf kan ik tegenwoordig op een heel intieme manier mijn neiging om mij te onderwerpen leren kennen. Dankzij mijn welwillendheid voor mezelf erken ik haar zonder schaamte, als een vaststaand feit dat in mij is gegrift zoals een streektaal of een bepaalde manier van lopen.

Maar tegelijkertijd helpt mijn aanwezigheid bij mezelf me bewust te blijven van de weerstand die in mij overblijft: de neiging om me te onderwerpen, om de wet van de sterkste te aanvaarden, botst onvermijdelijk op weerstanden binnen in mij. Ik besef deze weerstand en heb er allerlei gevoelens bij zoals bijvoorbeeld de vrees dat deze weerstand mijn leven ingewikkeld gaat maken, maar ook de trots dat ik niet volledig aan de onderdrukking in kwestie verslaafd ben. Door mijn innerlijk contact met deze weerstand word ik vrijer om de trots in mezelf te beklemtonen.

Aanwezigheid bij mezelf helpt me dus om te ontdekken wat er in mij omgaat op het bewuste niveau. Maar dit geldt eveneens voor wat zich afspeelt in mijn onderbewustzijn: door precies uit te drukken wat ik bewust ervaar, maak ik de weg vrij voor het onderbewuste om langzamerhand tot mijn bewustzijn door te dringen.

Door aldus op een semantisch correcte manier en met welwillendheid datgene (tegen mezelf) te zeggen waar ik me bewust van ben, kan ik bij mezelf steeds beter onderscheiden wat er werkelijk gebeurt, wat ik voel, wat ik me inbeeld, en wat ik enkel maar herhaal of als een echo herneem. Ik ontdek zelfs langzamerhand wat er in mijn onderbewustzijn gebeurt, tenminste als ik het belangrijk vind. Door deze toegenomen helderheid word ik vrijer om verantwoordelijkheid te nemen voor wat ik ervaar en ben ik tevens bewust van het niveau waarop de ervaring zich afspeelt. Mijn vrijheid neemt evenredig toe. Kortom, op het vlak van mijn persoonlijke bevrijding, word ik onder meer door de keuze van de woorden die ik tot mezelf zeg, vrijer om weerstand te bieden.

Door de vorderingen die ik maak in aanwezigheid bij mezelf word ik mij, op die gebieden waar mijn verlangens onderdrukt werden, bewuster van de remmingen die ik mezelf opleg. Ik maak tevens een duidelijk onderscheid tussen de remmingen die ik me vrijwillig en welbewust opleg (want er zijn er die nodig zijn) en de remmingen die automatisch functioneren en die mij meestal door de agenten van de onderdrukking werden opgelegd.

Kortom, ik zie beter in wat ik moet verwerpen, wat ik moet bestrijden. Dankzij mijn aanwezigheid bij mezelf word ik mij bewust van de onderdrukking die ik onderga. Ik ben beter gewapend om weerstand te bieden tegen de agenten van de onderdrukking en ik ben beter voorbereid om mij met anderen te verenigen in de strijd tegen de onderdrukking.

We kunnen een onderscheid maken tussen drie soorten van onderdrukking: de objectieve, de verinnerlijkte en de subjectieve.

1. tegen de objectieve onderdrukking

Objectieve onderdrukking is de onderdrukking die concreet in de feiten en de instellingen besloten ligt. Ze schaadt onze menselijke ontplooiing in belangrijke mate, of we dat nu beseffen of niet. Het gaat over discriminaties in de wet, de reglementen, de gebruiken, de taal. Al voorziet de wet het beginsel van gelijk salaris voor mannen en vrouwen, toch zien we dat in werkelijkheid vrouwen voor hun arbeid minder loon ontvangen. Al is het racisme officieel veroordeeld, krioelt het in de praktijk toch van voorbeelden van racistisch gedrag.

In de strijd tegen objectieve onderdrukking speelt mijn aanwezigheid bij mezelf een belangrijke rol, al is zij - zoals de Geschiedenis het aantoont - strikt genomen niet onmisbaar. Dankzij mijn aanwezigheid bij mezelf kom ik ertoe ingeprente gifzinnetjes te verwerpen, die maken dat ik me schuldig ("Je mag niet in opstand komen tegen je toestand", "Je mag je niet verzetten tegen God en tegen de Natuur, die willen dat de vrouw aan haar man onderworpen is") en gelaten voel ("Het is de eeuwige strijd van de ongelijkheid", "Het is nutteloos tegen het Gevestigde Gezag ten strijde te trekken"). Dankzij mijn aanwezigheid bij mezelf verdwijnt ook mijn angst om mij met anderen te verbinden, verlies ik mijn angst om te vechten, voel ik me in mijn recht als ik me verzet tegen de agenten van de onderdrukking. Ik schep dan plezier in de strijd en ik vind er zelfs een gelegenheid in om mijn geluk te voeden.

De grotere dosis vrijheid die mijn aanwezigheid bij mezelf mij verschaft, helpt me om de objectieve onderdrukking beter te bestrijden. Ook mijn gevoelen van trots helpt me daarbij. Mijn welwillendheid tegenover mijn neiging om me te onderwerpen bevrijdt me van de schuld die me zo dikwijls heeft overmand door aan de onderdrukking toe te geven. In de mate dat ik bezield ben door trots en niet door schuld, schaamte, wrok of wraakgevoelens, in de mate waarin ik de onderdrukker niet meer zal zien als een boosaardige vijand maar alleen als een objectieve vijand, kan ik mij gemakkelijker en doeltreffender verzetten. Ik zal de agenten van de onderdrukking recht in de ogen durven kijken: ik zal me hun gelijke voelen, ik zal me zuiver en sterk voelen als ik tegenover hen sta en ik zal weten dat ik het bij het rechte eind heb. Ik zal zelfs van hen kunnen houden.

2. tegen de verinnerlijkte onderdrukking

Onder verinnerlijkte onderdrukking verstaan we de toestand van onderdrukking waarin ik toestem omdat ik haar gerechtvaardigd, normaal vind. Ik zie deze toestand dus niet als onderdrukkend.

Het is natuurlijk moeilijk, misschien zelfs onmogelijk, om de objectieve institutionele onderdrukking te bestrijden als ik innerlijk instem met de toestand waarin ik me bevind.

Het is dus echt nodig de verinnerlijkte onderdrukking uit te schakelen, en wel zo snel mogelijk.

Door mijn aanwezigheid bij mezelf maak ik mij bewust van mijn verlangen naar ontplooiing. Ik zie het gerechtvaardigde karakter ervan in, want ik zie duidelijk de belemmeringen van onderdrukkende oorsprong en verwerp ze. Ik zie de onzin van onderdrukkende vooroordelen in en ik ben in staat er tegen in te gaan. Neen, zwart is niet vuil! Vrouwelijk is niet zwak, joods is niet oneerlijk, gehandicapt is niet onvolledig, enz.

Maar laat me verder gaan. Mijn eerste reactie op onderdrukking was soms een ontkenning van nochtans objectieve verschillen. "Een voetbalploeg bestaande uit vrouwen is even sterk als een mannenploeg". "Iedereen is even intelligent". "Zelfs op tachtigjarige leeftijd kan ik nog acrobaat worden, een virtuoze violist of een uitmuntend squash-speler".

Je ziet heel vlug het belachelijke in van sommige van deze uitspraken, maar andere zijn veel subtieler. Waarschijnlijk vreest men de onderdrukking te rechtvaardigen als men een verschil of een minderwaardigheid op een bepaald gebied zou erkennen. Maar zelfs al zijn oudere mensen minder productief, zelfs al hebben de vrouwen over het algemeen minder spierkracht dan de mannen, is dat een geldige reden om bejaarden of vrouwen te onderdrukken?

Het is waarschijnlijk dat de gemiddelde vuistslag van een vrouw niet even krachtig is als die van een man. En dan? Rechtvaardigt dat seksisme? Er zijn dingen die een kind, een bejaarde, een lichamelijk of geestelijk gehandicapte, een vreemdeling, een zwaarlijvige, een ongeschoolde arbeider of een ongeletterde niet in staat zijn te doen. En dan? Rechtvaardigt dat de onderdrukking die men hun aandoet?

Waarschijnlijk hebben deze beperkingen, zwakheden en gebreken, de historische basis gevormd van verschillende onderdrukkingen. Maar een “historische” basis is daarom nog geen morele rechtvaardiging. Geen enkele objectieve onderdrukking is gerechtvaardigd noch te rechtvaardigen. Laten we dus de zwakheden, de minderwaardigheden die eigen zijn aan de diverse groepen van mensen zonder probleem erkennen. Dat wijzigt geenszins de fundamentele filosofische en juridische gelijkheid van die groepen onderling, noch het volledige respect dat hun toekomt.

Mijn aanwezigheid bij mezelf laat me niet toe - en met reden - als een feit vast te stellen dat zwart vuil is. Maar door een minimum aan helderheid word ik in staat vast te stellen dat ik minder snel loop dan iemand anders. Deze minderwaardigheid maakt mij niet minderwaardig als mens, ik blijf volledig mens. Zwakheid noch zelfs minderwaardigheid op één of ander gebied vermindert mijn personiteit of rechtvaardigt onderdrukking op welk gebied dan ook.

Laten we dus beginnen met ons en de anderen te bevrijden van elke vorm van verinnerlijkte onderdrukking.

3. aanwezigheid bij mezelf en subjectieve onderdrukking

Onder subjectieve onderdrukking dient te worden verstaan het lijden dat ik persoonlijk of door mijn culturele beïnvloeding toevoeg aan de objectieve onderdrukking. Het gaat hier over het ongeluk dat ik voor mezelf maak uitgaande van de, objectieve of soms alleen ingebeelde, werkelijkheid die ik ervaar. Subjectieve onderdrukking is in feite niets anders dan het pijnlijk dramatiseren van de objectieve onderdrukking die ik, in werkelijkheid of in mijn verbeelding, onderga.

Hier helpt aanwezigheid bij mezelf mij heel rechtstreeks om de onderdrukking die mij opgelegd wordt niet te dramatiseren. Zeker, ik herken de inhoud van de onderdrukking, ik schat of raad haar gewicht, maar ik doorzie ook haar grenzen: zonder mijn dramatiserende medewerking kan geen enkele onderdrukking me beletten te denken, kan geen enkele onderdrukking me beletten innerlijke vreugde te ervaren, is geen enkele onderdrukking in staat me ongelukkig te maken (maak onderscheid tussen ongeluk en belemmering van je ontplooiing). Laten we dus ophouden ons medeplichtig te maken aan ons lijden. Dankzij mijn aanwezigheid bij mezelf wordt dit haalbaar en mogelijk.

Het is hoofdzakelijk door elke dramatisering in de kiem te smoren dat ik mijn subjectieve onderdrukking zal uitschakelen. Ik zal dan onmiddellijk mijn geluk herwinnen en als gevolg hiervan de objectieve onderdrukking veel doeltreffender kunnen aanpakken. Bovendien is het voor een agent van de onderdrukking moeilijker iemand te onderdrukken die gelukkig is. Dit staat dicht bij de opmerking van Balzac: "De maatregelen van de onderdrukker gaan dikwijls zover als de angst van de onderdrukte het toelaat" (L'enfant maudit, Oeuvres complètes, t. IX, P.670 - Het vervloekte kind, in Verzameld werk, deel 9).

Inzake subjectieve onderdrukking komt het er wezenlijk op aan een duidelijk onderscheid te maken tussen mijn menselijke ontplooiing en mijn geluk. Het onderdrukkend systeem is ongetwijfeld in staat mijn ontplooiing af te remmen. Mijn gevoelens van geluk of ongeluk hangen alleen van mezelf af.

b. Van de kant van de onderdrukker

1. tegen de objectieve onderdrukking

Gediend worden - in het kader van een vrij afgesloten contract - door een vrij mens, waardoor wij ons met iets anders kunnen bezighouden, is op zich niet onderdrukkend. Het brengt niet alleen aan geen van beide partijen schade toe, maar beiden kunnen er zelfs voordeel uit halen. Gediend worden door een slaaf - die geen andere keuze heeft - is iets heel anders. Het feit zelf van slaaf te zijn, belemmert of begrenst voor de slaaf de ontplooiing van zijn intelligentie, van zijn persoonlijkheid, he-geen de kwaliteit van het

werk dat we hem opleggen, zal aantasten. Per slot van rekening hebben we er geen belang bij geholpen te worden door weinig intelligente en weinig ontplooide medewerkers.

Zeker, als agenten van de onderdrukking hebben we geleerd dat wij de "anderen" met alle mogelijke middelen moesten onderdrukken, dat we ze moesten beletten na te denken, gelukkig te zijn, vrij onder elkaar samen te komen. En toch zou correcte informatie alleen al kunnen volstaan om ons te doen inzien dat slavenarbeid uiteindelijk het minst van al opbrengt en dus het meest kostbaar is. Een man die aanwezig is bij zichzelf wordt er zich bewust van dat het voor hemzelf pijnlijk is (dit wil zeggen dat hijzelf nadeel ondervindt) samen te leven met een vrouw die hij niet als zijns gelijke ziet. Ook ouders lijden onder de onderdrukking die hun eigen kinderen is aangedaan.

Dankzij zijn aanwezigheid bij zichzelf wordt de agent van de onderdrukking er zich dus bewust van dat hijzelf gemanipuleerd wordt door een systeem dat hij niet heeft gekozen. Als hij enigszins vrij is in zijn denken zal hij ernaar verlangen zich van dit systeem te bevrijden. Hij zal dan inzien dat zijn eigen bevrijding alleen mogelijk is via de concrete bevrijding van de onderdrukten.

Tenslotte kan de agent van de onderdrukking, dankzij zijn aanwezigheid bij zichzelf, zich ook rekenschap geven van de onderdrukking die hijzelf heeft uitgeoefend, zonder te moeten wegkwijnen van wroeging (wat niets zou opleveren, wel integendeel). Wat van hem gevraagd wordt is dat hij niet meer onderdrukt, niet dat hij schuldgevoelens zou hebben.

2. tegen de verinnerlijkte onderdrukking

Door de "vorming" die hij heeft gekregen wordt de agent van de onderdrukking ertoe gebracht onderdrukking te zien als iets natuurlijks. De zwakken onderdrukken, hun bevrijding verhinderen, is voor hem een plicht. Zo heeft men het hem ingeprent.

Met als gevolg dat de agent van de onderdrukking over een hele reeks principe-zinnen beschikt die moeten beletten dat hij aanwezig is bij zichzelf en hem het lot dat hij anderen aandoet als gerechtvaardigd doen beschouwen. Hij ziet er geen onderdrukking in! "De zwarte is als mens minderwaardig. God heeft hem als slaaf geschapen". "Vrouwen zijn warhoofden. Niet voor niets worden ze het "zwakke" geslacht genoemd". Vandaar dat er zoveel uitspraken zijn die de rechtvaardiging van de onderdrukking in stand houden. Over kinderen spreken in bewoordingen als broekventje of kleine meid, klein kindje, uk(kepuk)je, of iets in die aard, of op een bepaalde manier spreken over vrouwen, arbeiders, joden, homoseksuelen, migranten, enz. betekent dat we voor onszelf en rondom onszelf de "rechtvaardiging" van de uitgeoefende of toegelaten onderdrukking in stand houden.

Deze principe-zinnen dienen eveneens om de dramatisering die nodig is om ons in staat te stellen te onderdrukken, te onderhouden en te versterken. Mensen zijn niet in staat anderen te onderdrukken zonder hun hoofd en hun hart eerst vol te proppen met valse gedachten. Deze "gedachten" worden voortgebracht door principe-zinnen die - dikwijls in spreekwoorden gegoten - niets anders zijn dan een mengelmoes van pijnervaringen en vooroordelen die van generatie op generatie werden overgedragen.

Andersom, in de mate dat de agent van de onderdrukking aanwezig wordt bij zichzelf, wordt hij bewust van het gevoelen van ongemak dat bij hem ontstaat wanneer hij, naar aanleiding van een onderdrukkend gedrag, die principe-zinnen hoort uitspreken of ze tegen zichzelf uitspreekt. Zijn aanwezigheid bij zichzelf helpt hem in te zien dat de "voldoening" die onderdrukking verschaft slechts een aangeleerde vorm van genot is waar hij zich trouwens enkel aan overlevert omdat hij niet verder ziet dan zijn neus lang is. Naargelang hij aanwezig wordt bij zichzelf verwerpt de agent van de onderdrukking dit verderfelijke genot en stelt hij vast dat hij meer vreugde beleeft aan bevrijden dan aan onderwerpen.

Het belang aanwezig te zijn bij jezelf neemt niet weg dat de onderdrukker over goede informatie over onderdrukking en haar gevolgen dient te beschikken. Maar zijn aanwezigheid bij zichzelf maakt hem bewuster van het dramatiserend karakter van de principe-zinnen zonder dewelke hij niet in staat is onderdrukking uit te oefenen. Door zich van deze principe-zinnen te bevrijden vergroot hij zijn vrijheid van denken.

3. tegen de subjectieve onderdrukking

Voor de agent van de onderdrukking kun je alleen spreken over subjectieve onderdrukking in de mate dat hij zich bewust is van de onderdrukking die hij heeft uitgeoefend of nog uitoefent en zich daar ongelukkig bij maakt. Het is prachtig als hij beslist op te houden met onderdrukken, maar het is nutteloos en schadelijk als hij zich ongelukkig maakt, zelfs wanneer hij er zich bewust van is slecht te hebben gehandeld.

De agent van de onderdrukking zal, dankzij zijn aanwezigheid bij zichzelf, zich kunnen ontdoen van de dramatisering die erin bestaat zich ongelukkig te maken omdat hij schuldig is geweest.

(Mei 1988)

D. CONCREET TE ONDERNEMEN ACTIES

Om van de grootst mogelijke vrijheid tot handelen te kunnen genieten, zowel in het dagelijkse leven als op belangrijke ogenblikken van ons bestaan, hebben wij er belang bij niet vast te lopen in allerlei onderdrukkende structuren. Door de Gesprekken bevrijden we ons in zekere mate van onze ondoelmatige automatische reacties die het resultaat zijn van pijnlijke ervaringen die we slecht hebben beleefd, vooral tijdens onze jeugd.

Door de Oefeningen in communicatie en uitdrukking worden we meer aanwezig bij onszelf, hetgeen ons vrijer maakt om in het hier en nu te kiezen en te handelen. Nu lijkt het ogenblik aangebroken om de ons omringende institutionele structuren concreet aan te pakken zodat we onze vrijheid tot handelen nog volwaardiger kunnen uitoefenen.

We weten dat sommige instellingen onderdrukken. Soms is deze onderdrukking open en zichtbaar, soms subtiel en verscholen. In feite ontsnapt niemand aan de onderdrukking: we zijn allemaal kind geweest, we zullen allemaal ooit oud worden. In ons beroep, in ons leefmilieu, als burger of als verbruiker, overal zijn er onderdrukkende gewoonten die onze ontplooiing als mens tegenwerken. Hetzij als slachtoffer hetzij als agent van één of andere onderdrukking.

We weten niet alleen dat onderdrukking bestaat, we hebben ook de gelegenheid gehad er concreet mee in contact te komen, hetzij in ons persoonlijk leven, zo niet bij mensen die ons nabij zijn. We zijn klaar om te handelen, niets houdt ons nog tegen, behalve misschien onze angst. Concrete actie met het oog op het wijzigen van een bestaande structuur kan ons inderdaad angstig maken. Dit is trouwens één van de subtiele gevolgen van de ondergane onderdrukkingen. Alleen al de idee dat we het gaan opnemen tegen een gevestigde gewoonte kan ons ontmoedigen. "Is het echt mogelijk de instellingen in onze omgeving te veranderen?"

Sommigen hebben de kracht om alleen aan de slag te gaan, anderen hebben de steun van vrienden nodig. Maar ieder heeft er belang bij ter plaatse één of meerdere bondgenoten te vinden. De bondgenoot is hij die - daar hij ons in het dagelijkse leven of op de plaats zelf van de onderdrukking nabij is - ons kan ondersteunen, ons kan aanmoedigen en eventueel zelfs een handje kan toesteken. Het is uiterst waardevol iemand aan onze zijde te hebben die de onderdrukking in kwestie kent en aan wie we in volle vertrouwen onze plannen kunnen uiteenzetten en de opeenvolgende verwikkelingen van onze actie - zowel onze mislukkingen als onze successen - kunnen vertellen.

1. algemene beschouwingen

a. Vóór je een concrete actie onderneemt, verzeker je ervan dat het wel degelijk gaat om een onderdrukking. Als iets mis gaat is dat niet altijd te wijten aan onderdrukking. Elke slechte behandeling, elk onrecht en elk lijden is niet noodzakelijk het gevolg van onderdrukking. Om van onderdrukking te kunnen spreken moeten er twee voorwaarden vervuld zijn.

1) De ontplooiing van één of meerdere personen wordt belemmerd. Hun leven of hun fysieke of morele gezondheid, hun persoonlijke of professionele vorming, de mogelijkheid om noodzakelijke of nuttige goederen te kunnen verwerven, hun vrijheid van uitdrukking enz., worden bedreigd of bemoeilijkt.

2) Deze belemmering moet te wijten zijn aan een instelling. Dit kan zijn: een wettelijke tekst (wet, bureau- of werkplaatsreglement, algemene verkoopsvoorwaarden, enz.), een mondelinge overlevering of een gewoonte (kledings- en voedingsgewoonten, de zogenaamde gedragsregels, de sociale status, de verdeling van karweien, de verschillende vormen van vervuiling, de riten, de gebruiken, de familiale gewoonten, enz.)

Er bestaan ontzettend veel vormen van onderdrukking. Sommige kun je gemakkelijk op het spoor komen: het seksisme (waar één geslacht het andere overheerst), het agisme (de onderdrukking op basis van leeftijd, omdat je of te jong of te oud bent), het racisme, het nationalisme, enz. Maar naast deze "ismen" bestaan er massa's andere onderdrukkingen zoals die van de homoseksuelen, zowel mannen als vrouwen, van de zieken en lichamelijk- of mentaal gehandicapten, de armen, de ongeschoolde arbeiders, de volgelingen van één of andere godsdienst, de soldaten, de aristocraten onder elkaar, van allen die een bepaald leven moeten leiden zonder het te hebben gekozen, enz.

Om onderdrukking te hebben is het dus niet voldoende dat een individu door een ander slecht wordt behandeld. Deze slechte behandeling moet te wijten zijn aan een instelling. Het moet gaan om een gewoonte die tot regel, tot uiterlijke norm wordt verheven. Met andere woorden, de slechte behandeling moet worden opgelegd omwille van het feit dat de onderdrukte persoon één of meerdere kenmerken bezit die bij de onderdrukker zelf niet (niet in dezelfde mate) voorkomen. De Zwarte die geslagen wordt door een Witte is niet noodzakelijkerwijs het slachtoffer van onderdrukking. Het kan gaan om een knokpartij onder rivalen. Het wordt pas een daad van onderdrukking als de Witte de Zwarte slaat omdat hij een zwarte huidskleur heeft. Onderdrukking steunt altijd op een ideologie: een Zwarte is vuil, minderwaardig, enz.

Dit voorbehoud houdt absoluut niet in dat je elke andere vorm van slechte behandeling lijdzaam moet ondergaan! De Gespreken en de Oefeningen in communicatie en uitdrukking helpen je om hiertegen in te gaan.

b. Om een bevrijdingsstap te doen is het niet nodig zelf het slachtoffer te zijn van de onderdrukking die je wilt verminderen of afschaffen.

c. Het is niet nodig en ook niet efficiënt om de agenten van de onderdrukking te haten.

d. Het is heel belangrijk ter plaatse een bondgenoot te vinden.

e. Om doeltreffend te zijn is een strategie noodzakelijk. Met kleine, relatief gemakkelijke stappen, zul je uiteindelijk een veel beter en duurzamer resultaat behalen dan met plechtige verklaringen en spectaculair stuntgedrag.

2. werkwijzen voor de bevrijdingsstappen

Bevrijdingsstappen doe je normaal in de groep waar je regelmatig lid van bent. De leider of leidster wordt geacht in het programma van de bijeenkomst de mogelijkheid te geven om een Bevrijdingsstap te doen. Eventueel moet hij of zij eraan herinnerd worden.

Door je Bevrijdingsstappen in de groep te doen geniet je van de steun van de andere deelnemers. Als ook andere leden beslissen een Bevrijdingsstap te doen, ontstaat er een klimaat van solidariteit die iedereen zal aanmoedigen om het bevrijdingswerk verder te zetten.

a. het nemen van een beslissing

1) Kies je eerst een "helper of een helpster". De rol van help(st)er kan belangrijk zijn, maar de beslissing die je gaat nemen betekent niet dat je tegenover hem tot wat dan ook verplicht bent. De helper die aanvaardt komt dicht bij de persoon zitten die hem heeft gekozen.

2) Geef summier aan welke onderdrukking je wilt verminderen of uit de weg ruimen. Ga met je helper na (in het algemeen zeer vlug) of het wel degelijk gaat om een vorm van onderdrukking.

3) Onderzoek welke concrete, haalbare actie je kunt ondernemen die in de richting gaat van het uitschakelen van de onderdrukking in kwestie. Soms zal eerst een voorbereidende stap nodig zijn, zoals een boek lezen, iemand raadplegen, enz.

4) Beschrijf dan in uiterst precieze bewoordingen welke actie je wilt ondernemen, zodanig dat je de uitvoering ervan zelf kunt controleren. Beslis niet te proberen. Maar maak bijvoorbeeld wel onderscheid tussen iets tegen iemand willen zeggen en hem willen overtuigen. Inderdaad, meestal doe je er goed aan de middelen te kiezen waarmee je aan de slag wilt gaan in plaats van naar het resultaat te kijken, vooral wanneer het resultaat niet alleen van jezelf afhangt.

5) Ga in je verbeelding na of je actie werkelijk haalbaar is, zonder teveel gevaren of moeilijkheden.

6) Telkens als dit mogelijk is kan je een bondgenoot kiezen.

7) Beslis binnen welke termijn je de actie wilt uitvoeren. Je neemt de beslissing tot actie over te gaan. Verwar een beslissing niet met een verbintenis. Op elk ogenblik zal je vrij je beslissing kunnen te wijzigen, wat niet het geval is bij een verbintenis.

8) Leg dan het ogenblik vast waarop je verslag zult uitbrengen over je actie.

b. het verslag

1) Kies op de voorziene dag een lid van de groep als help(st)er. Deze help(st)er zou best niet dezelfde zijn als toen je de beslissing hebt genomen, om duidelijk te maken dat je tegenover deze laatste geen verbintenis bent aangegaan.

2) Vertel in het kort hoe de zaken zijn verlopen. Ben je misschien op je beslissing teruggekomen? Heb je ze gewijzigd? Of heb je ze uitgevoerd? Vertel bijvoorbeeld of je moeilijkheden bent tegengekomen, of je onverwachte hulp hebt gekregen, of je bondgenoot je tot steun is geweest of integendeel de grootste hinderpaal is gebleken om je beslissing uit te voeren, enz.

De helper helpt je een verhaal te doen, voornamelijk door naar je te luisteren met respect en aandacht.

3) Tenslotte beslis je of je het hierbij laat, ofwel of je wilt doorgaan met een nieuwe bevrijdingsstap over hetzelfde onderwerp of over een ander. (Begin dan opnieuw met de werkwijze voor het nemen van een beslissing.)

3. voorbeelden van ondernomen acties

Geschokt door een artikel dat hij onderdrukkend vond voor vrouwen, heeft Pieter een lange brief geschreven naar het dagblad dat zijn tekst onmiddellijk volledig heeft opgenomen. Mireille heeft thuis een lijst opgehangen met karweien waar ieder verantwoordelijk voor was, wat heel vruchtbaar is gebleken. Na een maandenlange inspanning is Frans erin geslaagd in het reglement van de onderneming objectieve promotiecriteria te laten vastleggen. Marcella heeft, samen met twee collega's, een vakbond in haar school opgericht. Isabella heeft het onthaal van oudere mensen in het ziekenhuis waar ze werkt, doen veranderen. Erik heeft een collega, die verwijderd was vanwege zijn filosofische opvattingen, in zijn functie laten herstellen. Denis heeft het uiteindelijk voor elkaar gekregen dat een oudercomité in de school van zijn kinderen werd opgericht.

E. BESLUIT VAN HOOFDSTUK III

Als je de inhoud van dit hoofdstuk goed begrijpt, moet je je heel wat energie kunnen besparen. Het is zeker prima je van opgelopen pijn te genezen. Maar loont het nog niet meer de moeite om de gelegenheden om pijn te lijden op voorhand uit te schakelen? Door in onze omgeving het onderdrukkend karakter van de instellingen, waarin we wel verplicht worden te leven, te verminderen, maken we ons leefmilieu op een duurzame manier draaglijker. Zowel in onze familie als op ons werk en in onze woongemeenschap zullen we ons beter kunnen ontplooien.

Ten tweede, bevrijdingswerk bevrijdt ons niet alleen zelf, maar is ook nuttig voor allen die dichtbij of veraf met ons verbonden zijn. Het gevoelen anderen te hebben geholpen en het feit zelf dat ze zich nu gemakkelijker kunnen ontplooien, verhoogt ons welzijn en vergroot onze levensvreugde.

Door de rol die we als man of als vrouw spelen in het familiale en sociale leven nemen we actief deel aan het globale functioneren van de mensheid. Elke rol komt hiervoor in

aanmerking: die van ouder, lerares, handelaarster, ondernemingshoofd, functionaris, taxibestuurster of chirurge. Overal kunnen we de onderdrukking die we ondergaan of die we doen ondergaan, doen afnemen. Veel mensen doen dit al. Maar door Bevrijdingsstappen te doen, geven we onszelf de middelen om nog beter bewust te worden van de af te leggen weg. We dagen anderen uit om zich eveneens in te zetten en we genieten van de steun die nodig is om op ogenblikken van ontmoediging niet tekort te schieten.

Ik kan me niet voorstellen dat iemand het goed kan stellen zonder dat hij een positieve invloed uitoefent in zijn omgeving. De Bevrijdingsstappen bieden hiertoe een werkkader in een geest van bewuste solidariteit.

Over de "dingen die we moeten weten" is het wellicht nodig nog verdere informatie op te doen. Het is nodig onze geest te voeden met concrete gegevens over de verschillende vormen van onderdrukking. Het ontbreekt niet aan boeken en tijdschriften over dit onderwerp. Lezen bevordert "bewustwording" in het dagelijkse leve. Zonder bewustwording gaan we niet over tot actie.

Aarzel dus niet met je bevrijdingswerk van start te gaan. Maar het is minstens even belangrijk onderweg niet op te geven. Het is vooral in dit opzicht dat de werkwijze van de Bevrijdingsstappen en de steun van de groep hun doeltreffendheid bewijzen.

ALGEMEEN BESLUIT

Eleutheropedie is niet het werk van één persoon. Zij is in de eerste plaats het beknopte resultaat en de vrucht van alles wat eraan voorafgaat. Zonder Freud, zonder Rogers, zou er van Eleutheropedie geen sprake zijn. Zelfs de perioden waarop we op een dood spoor zaten zijn van belang geweest.

Eleutheropedie zou evenmin bestaan als honderden personen er niet aan meegewerkt hadden, als niet ieder van hen, zoals men zegt, zijn steentje aan het bouwwerk had bijgedragen. Met deze bijdragen bedoel ik de honderden artikelen en verslagen die zijn verschenen in ons tijdschrift "LIBERANCE", maar ook de honderdduizenden Gesprekken, de Oefeningen in Communicatie en Uitdrukking en de Bevrijdingsstappen die, overal waar onze beweging zich verspreidt, door duizenden personen werden gedaan.

Ik heb aanvaard al dit onderzoek, al dat werk, al deze inspanningen, al deze vreugden en pijnen, te bundelen. Ik heb dit initiatief genomen, wel bewust van mijn subjectieve partijdigheid en van het feit dat we nog maar aan het begin staan van een onderneming die nog verre van volmaakt is. Toch was het van belang de stand van ons onderzoek in een geschreven tekst vast te leggen. Ik heb ook een groter aantal mensen van al dit werk willen laten genieten zodat zij er op hun beurt hun bijdrage aan kunnen leveren.

Er blijft nog veel te doen. Eleutheropedie zal zich waarschijnlijk meer gaan ontwikkelen in de richting van de ontwikkeling van de persoon dan in die van de persoonlijkheid. Dit via begrippen die soms nog onduidelijk zijn maar waar Carl Rogers en vooral Paul Ricoeur de weg hebben voor geopend. Dankzij het wijsgerige werk van verschillende Europese en Amerikaanse schrij¬ers en het wetenschappelijk werk van ontelbare psychologen is het thans mogelijk geworden ons iets verder te wagen. (Zie de volgende lezingen.)

Het begrip "aanwezigheid bij jezelf" is nieuwer dan het lijkt, als je het goed onderscheidt van de rogeriaanse congruentie en het "hier en nu" van Perls of de Oosterse mystici. Ik geloof dat we hier een bruikbaar begrip bezitten, als je het begrijpt zoals het in dit boek duidelijk werd gedefinieerd, namelijk het bewerken - uitgaande van wat je bewust beleeft - van je innerlijke rede op een semantisch correcte wijze en met welwillendheid.

VERDIEPINGEN

De volgende teksten waren oorspronkelijk bedoeld voor de leiders en leidsters in Eleutheropedie. Maar waarschijnlijk kunnen ook anderen er profijt uit halen.

1. HET TIJDPERK VAN DE PERSOON BREEKT AAN

De personiteit (het feit te handelen als “persoon”) is verschenen als een nieuwe knop op de teelaarde van de mensheid.

Ongeveer drie miljoen jaar geleden begonnen de eerste menselijke wezens de Aarde te bevolken. Zij kwamen vrij plotseling tevoorschijn, waarschijnlijk als gevolg van een genetische mutatie in een koppel van grote mensapen. Een nieuwe soort, "Homo"! Uiterlijk waren zij niet erg verschillend van hun onmiddellijke voorouders. Ook zij stootten kreten uit om te communiceren en hielden van rauw vlees, vooral van dat van de baby's van andere apensoorten, soms zelfs van hun eigen soort.

Gedurende twee en een half miljoen jaar evolueerden ze nauwelijks. Hoogstens kwamen zij ertoe de stenen die ze als werktuigen gebruikten beter te bewerken. Omdat ze zwakker waren dan een groot aantal andere dieren is het waarschijnlijk aan hun verbazingwekkend vermogen tot voortplanting te danken dat ze hebben overleefd.

Ongeveer 500.000 jaar geleden leren ze zich bedienen van het vuur en van dan af begint alles langzamerhand te veranderen (keuken, aardewerk, metalen). Woorden komen er pas veel later aan te pas (omstreeks 100.000?), dan de kunst (circa 25.000?) en het schrift (omstreeks 4.000 voor onze jaartelling). De Ilias, de oudste lange geschreven tekst is minder dan 3.000 jaar oud.

Met het gebruik van het woord groeide het bewustzijn van de mensen enorm. Voordien wisten ze heel wat. Nu kunnen ze tot zichzelf zeggen dat ze dat alles weten. En dat doet hen "nadenken". Zij zijn de enigen die in staat zijn te denken en te spreken over dingen die niet aanwezig zijn. Op een dag ontdekken ze dat het mogelijk is te liegen en gevangenen uit te buiten, waardoor ze, in tegenstelling daarmee, de begrippen waarheid en vrijheid ontdekken. Een innerlijk leven, met gedachten en gevoelens, wordt mogelijk.

De kloof tussen hen en de genetisch meest verwante apen is enorm groot geworden. Zij stellen hun sociale omgangsregels op schrift (de codex van Hammurabi dateert van 1.700 vóór onze jaartelling). Maar sommigen willen verder gaan dan de wet hun oplegt. Een elite, bezield door een ideaal van volmaaktheid, draagt bij tot het ontstaan van morele wetten die strenger zijn dan de strafwetten.

Grote verschillen blijven tot op vandaag bestaan tussen verschillende groepen mensen. Sommigen bevinden zich in het tijdperk van de computer terwijl anderen nog in het neolithisch tijdperk leven. Maar de mensheid gaat voortdurend vooruit. Wetenschappelijke ontdekkingen maken steeds meer indruk. Wie met de geschiedenis vertrouwd is merkt dat zelfs de algemene moraal vooruit gaat. Maar het is nog lang niet gedaan. Er blijft nog heel wat te doen.

De belangrijkste mutatie door die duizenden jaren heen lijkt mij die van de natuur zelf van de mens te zijn. Zeker, genetisch blijven wij de erfgenamen van de menselijke wezens van drie miljoen jaar geleden, maar cultureel zijn we even ver van hen verwijderd als van de chimpansees of van de bonobo’s. Behalve op genetisch vlak definiëren wij ons niet meer op dezelfde manier.

Dankzij het woord en alles wat het met zich meebrengt kunnen wij bekwaam worden als "personen" te handelen. (Het woord persoon is afkomstig van het Romeinse toneelmasker waar doorheen het woord uitgesproken en versterkt werd!)

Door een bepaald gebruik van het woord kunnen wij de personiteit in ons versterken. Eleutheropedie kent aan het woord trouwens een vooraanstaande rol toe en is van mening dat woorden hun doel gedeeltelijk zouden missen als wij er ons alleen van zouden bedienen om onze persoonlijkheid te verbeteren.

Dankzij onze Gesprekken kunnen we wellicht onze zwakheden (onze slechte gewoonten) langzamerhand te boven komen en een meer harmonieuze persoonlijkheid verwerven. De meeste opvoedings- en heropvoedingssystemen en psychotherapieën proberen trouwens dit doel te verwezenlijken. Eleutheropedie beperkt zich niet tot dit niveau. Het heeft iets veel essentiëlers op het oog, namelijk de ontplooiing van de personiteit in ieder van ons en in ieder rondom ons.

Deze ontplooiing van de personiteit zal onvermijdelijk een gunstige weerslag hebben op onze persoonlijkheid. Maar dit is slechts een indirect gevolg. Het is niet ons primaire doel.

Carl Rogers heeft aan zijn belangrijkste werk de titel gegeven "De ontwikkeling van de persoon". Dit werk is eerder gericht op de ontwikkeling van de persoonlijkheid en is niet even diepgaand en nauwkeurig als het denken van Emmanuel Mounier, Martin Buber, Paul Ricoeur en andere hedendaagse denkers, maar het duidt een intentie, een richting aan die nog weinig wordt gevolgd door de psychologen en de pedagogen.

We zouden ons in de allereerste plaats het inzicht eigen moeten maken dat we bekwaam kunnen worden om als personen te handelen. Pas dan kunnen wij ons de middelen verschaffen om bewuster en vrijer te worden op het gebied van denken, voelen, agressie, liefde en scheppingskracht.

Zelfs een kleine stap in die richting zou ontzettende gevolgen teweeg brengen.

(december 1991)